

AUTORSKÁ ROZPRÁVKA JOZEFA CÍGERA HRONSKÉHO V MATIČNOM SLNIEČKU

Miloš Ondráš

Ústav filologických štúdií, PdF UK v Bratislave

ONDRÁŠ, Miloš: Fairy Tale by Jozef Cíger Hronský in Matica Slovenská's *Slniečko*. In *Philologia*, vol. XXX n°1 (2020): 33–47.

Abstrakt: Autor v štúdiu rekognoskuje literárnu tvorbu J. C. Hronského publikovanú v časopise *Slniečko* v rokoch 1927 – 1950, pričom sa zameriava na identifikovanie a analýzu jeho autorských rozprávok. Prináša charakteristiku poetologických špecifik autorskej rozprávky J. C. Hronského, analyzuje jej rôzne subžánrové podoby a hodnotí jej vývinový prínos v kontexte slovenskej literatúry pre deti a mládež.

Kľúčové slová: Jozef Cíger Hronský, časopis *Slniečko*, autorská rozprávka, detský aspekt, optimistický variant literatúry pre deti a mládež

Abstract: In the study, the author deals with the literary work of J. C. Hronský published in *Slniečko* magazine from 1927 to 1950, focusing on the identification and analysis of his literary fairy-tales. It presents the characteristics of the poetological specifics of J. C. Hronský's literary fairy-tale, analyses its various subgenre forms and evaluates its developmental contribution in the context of Slovak literature for children and youth.

Keywords: Jozef Cíger Hronský, *Slniečko* magazine, literary fairy-tale (Kunstmärchen), the concept of children's aspect, optimistic variant of literature for children and youth

Časopis *Slniečko* zohral v období konštituovania klasickej umeleckej fázy slovenskej literatúry pre deti a mládež významnú úlohu ako stimulátor jej progresívnych tendencií. Na jeho stránkach boli ešte pred svojím knižným vydaním publikované viaceré literárne diela, ktoré výrazným spôsobom participovali na estetizácii umeleckého modelu slovenskej literatúry pre deti a mládež

v medzivojnovom období. Nemalý podiel na tejto stimulatívnej funkcii časopisu mal Jozef Cíger Hronský, a to nielen ako jeho šéfredaktor, ale predovšetkým ako jeden zo spolutvorcov tohto umeleckého modelu.

J. C. Hronský sa ako autor literatúry pre deti a mládež prezentoval na stránkach časopisu *Slniečko* vo viacerých žánrových oblastiach. V rámci niektorých mu dokonca literárna história pripisuje prvenstvo v uvádzaní nových žánrov do slovenskej literatúry pre deti a mládež. V týchto intenciách hodnotí J. Kopál (1997, 100) jeho seriál vecných poviedok, čít, tvorivých modelových technicko-konštrukčných námetov a hier, ktoré vychádzali na pokračovanie v *Slniečku* v 6. až 8. ročníku. Knižne ich Hronský vydal pod názvom *Zábavky strýca Kurkovského* (1932) a *Strýcovo vrtielko* (1935).

Významným spôsobom zasiahol J. C. Hronský do vývinu slovenskej literatúry pre deti a mládež aj v oblasti literárneho folklorizmu, kde sa sústredil predovšetkým na tvorivú adaptáciu dvoch žánrov: ľudovej rozprávky a povesti. Hronského sústredený záujem o ľudovú rozprávku najmä počas redigovania *Slniečka*, ako píše Z. Klátik (1971, 104–105), v ňom prebudil ambíciu k tvorivejšiemu činu, ktorý sa prejavil v spracovávaní nových alebo menej známych námetov a ich filozoficko-etickým tlmočením. Potvrďuje to predovšetkým Hronského zbierka *Brondove rozprávky* (1932), z ktorej väčšinu rozprávok predtým uverejnil aj na stránkach časopisu *Slniečko*. Podobne postupoval neskôr aj pri publikovaní adaptovaných ľudových rozprávok z knihy *Zlatovlasá sestra* (1937). Z povestovej tvorby J. C. Hronského boli v časopise *Slniečko* uverejnené viaceré povesti, ktoré vydal knižne v zbierke povestí *Zakopaný meč* (1931), a všetky povesti, ktoré vyšli neskôr aj v knihe *Budatínski Frgáčovci* (1939). Niektoré povesti J. C. Hronského, ktoré publikoval v *Slniečku* (*Najstarší Hudec z Pukanca*, *Nemec Britvald pod Devínom*, *Jánošíkova podkova*, *Jánošík na lietavskej hostine*, *O koníkovi, čo zachránil kapušiansky zámok*), vyšli knižne až v druhom miléniu vo výbere povestí J. C. Hronského *Slovenské povesti* v rámci projektu Matice slovenskej *Povest'ová mapa Slovenska*. Vo vzťahu k adaptácii folklórneho povest'ového materiálu J. C. Hronský uplatňuje rôzne prístupy: prechádza od relatívne ucelenej reprodukcie sujetu povest'ovo-bájoslovej látky (*Jutrobogov kováč*) cez rozširovanie motivického kontextu povesti o nové dejové epizódy (*Posledný peceň chleba*) až po vytváranie vlastného povest'ového príbehu z fragmentárnych povest'ových motivických častí (*Rimavská zlatá kačička*). Uplatňujúc syntetizujúci pohľad na povest'ovú tvorbu J. C. Hronského, Z. Klátik (tamže, 78–79) konštatuje, že autor vo svojich povestiach vytvoril „básnickú a „mýtickú geografiu“, ktorá tvorí poetickú nadstavbu nad faktografickou históriou národa. (...) Povesti signalizujú postupný vývin Hronského koncepcie od prevládajúcej didaktickosti a vážnosti i od pochmúrnejších obrazov života k zábavnosti, veselosti, dynamike“.

Osobitnú pozornosť si zaslúži aj poviedková tvorba J. C. Hronského publikovaná v Slniečku. Môžeme v nej zaregistrovať humoristicky koncipované poviedky zo života detí, ktorých komika je založená na detskej naivite a zobrazení detských šibalstiev a priestupkov (napr. *O Tónovi Drozdovie, čo za deň vycho-dil školu, Tóno Drozdovie a opekance, Rúra, čo niesla vajcia*), ale aj poviedky, v ktorých sú tematizované vážnejšie problémy, napr. materinská obetavosť a nevďačnosť zo strany dieťaťa (*Matka Gregora Kláča*), outsiderstvo a hodnoty priateľstva (*Čo bolo najkrajšie*), príp. aj autobiograficky ladené prózy, ktoré prinášajú reminiscenciu na vlastné detstvo prežité v neľahkých sociálnych podmienkach, ale v atmosfére rodinnej spolupatričnosti a lásky (*Môj šesták*).

V súvislosti s literárnou tvorbou J. C. Hronského publikovanou v časopise Slniečko je však najpočetnejšie (popri autorských variantoch ľudovej rozprávky) zastúpená jeho autorská rozprávka. V rámci tejto štúdie by sme sa chceli preto venovať rekognoscácii autorskej rozprávky J. C. Hronského publikovanej v Slniečku, charakterizovaniu jej poetologických špecifik a zhodnoteniu jej vývinového prínosu v rámci slovenskej literatúry pre deti a mládež.

Hronského prvé epicky rozsiahlejšie animované rozprávky *Smelý Zajko* (1930), *Smelý Zajko v Afrike* (1931) a *Budkáčik a Dubkáčik* (1932), ktoré spolu vytvárali umelecký koncept autorskej rozprávky na začiatku 30. rokov 20. storočia, neboli ako seriálový textový celok publikované v matičnom Slniečku, ale práve tento časopis, resp. ilustračná tvorba, ktorá bola prezentovaná na jeho stránkach, sa stali bezprostredným impulzom pre ich vznik. J. C. Hronský ich totiž vytvoril na podnet obrázkových animovaných seriálov J. Vodrážku, ktoré boli predtým publikované v tomto detskom periodiku. Výtvarné prototexty, ktoré mali prevažne obrázkovo-vizuálny charakter a predurčovali hlavne sujetovo-kompozičnú štruktúru príbehu, dokázal J. C. Hronský pretaviť do svojbytnej umeleckej literárnej výpovede. V obrázkových seriáloch o Zajkovi publikovaných časopisecky textovú zložku tvorili len nadpisy, ktoré v rámci jednej strany obsahovo zjednocovali vizuálnu sekvenciu niekoľkých obrázkov. Ojedinele sa vyskytla aj replika umiestnená komiksovým spôsobom do bubliny, príp. iná podoba textového zobrazenia vo forme nápisu alebo oznamu. V súvislosti s rozprávkou *Budkáčik a Dubkáčik* sa už časopisecká verzia približovala viac k textovo-obrázkovému útvaru, v rámci ktorého bol ku každému obrázku (umiestnenom väčšinou na samostatnej strane) priradený krátky textový segment vo forme dialógu alebo stručného komentára rozprávača.

J. C. Hronský pri koncipovaní príbehu v knižnom vydaní dotváral potom celé rozmanité pásmo nižších štruktúrnych zložiek – od opisu, charakteristiky cez reflexie, dialóg, hľadisko rozprávača až po dokreslenie určitých situácií a ich konkretizácie v detailoch –, pričom jeho doménou zostala bohatá oblasť jazykovo-štylistických prostriedkov, ako na to upozorňuje vo svojej monogra-

fii *Krajina plná detstva* Z. Klátik (1971, 123–124). Na niektorých miestach (hlavne v súvislosti s príbehom Smelý Zajko v Afrike) však J. C. Hronský výraznejšie rozširoval príbeh aj o nové epické situácie, ktoré pôvodne Vodrážkov obrázkový seriál nezobrazoval. Bolo to hlavne na tých miestach, kde mali obrázky pomerne statický charakter a neposkytovali príliš veľký priestor na dynamizáciu príbehu alebo jeho komické ozvláštnenie (napr. obrázkovú sekvenciu zachytávajúcu opis stavby domu v úvodnej kapitole rozprávky Smelý Zajko v Afrike Hronský rozšíril o epizódu, v ktorej hyperbolizoval nehodu s prekysnutým cestom, čím na jednej strane zvýšil dramatickosť príbehu, ale súčasne ho obohatil aj o výraznejšiu groteskno-komickú dimenziu). Nad rámec pôvodných obrázkových podnetov J. C. Hronský rozširoval príbeh aj na ideovo exponovanejších miestach (napr. vo Vodrážkovom obrázkovom seriáli sa africké dobrodružstvo končí adoráciou Zajkovho hrdinstva medzi domorodými obyvateľmi, zatiaľ čo J. C. Hronský finalizuje svoj príbeh návratom hrdinu domov a v konfrontácii so spoločenským postavením a hmotným zabezpečením, ktoré hlavnému protagonistovi garantovalo africké prostredie, hodnotovo zvýznamňuje práve etický aspekt spojený s prosociálnou motiváciou jeho návratu). V prvých knižných vydaniach boli potom tieto textové „presahy“ vizualizované aj dodatočne vytvorenými novými ilustráciami.

Okrem obrázkových seriálov J. Vodrážku, ktoré vytvárali fabulačné východisko pre Hronského animované rozprávky, literárna história (Kopál 1970; Klátik 1971) upozorňuje ešte na jednu skutočnosť, ktorá bola spojená s časopisom Slniečko a mohla inšpiratívne pôsobiť na literárnu tvorbu J. C. Hronského. Išlo o podnety vychádzajúce z literárnej tvorby detí, ktorú iniciovala redakcia časopisu rôznymi interaktívnymi úlohami. Ich cieľom bolo rozvíjať kreativitu detí prostredníctvom tvorivého písania. V súvislosti s publikovaním obrázkového seriálu o Smelom Zajkovi mali napr. čitatelia na základe obrázkových vizuálnych sekvencií vytvárať vlastné príbehy, pričom najlepšie z nich boli neskôr aj publikované. Tieto detské práce boli s nadšením hodnotené aj samotným Hronským, čo dokazujú viaceré jeho komentáre v pravidelnej rubrike *Odkazy*, ako aj jeho záverečný príhovor k čitateľom v poslednom čísle 3. ročníka Slniečka.

Autorská anticipácia sveta detského príjemcu realizovaná umelecky presvedčivo na rôznych úrovniach literárneho textu – od exponovania zvukovej zložky jazykového plánu cez dynamické rozprávanie a dejovú stavbu s dramatickým príznakom, antropologický rozmer detskej osobnosti animálnych postáv až po variovanie antikatastrofických prvkov s optimistickou finalizáciou príbehu, tak ako to vo svojich analyticko-interpretáčnych výkladoch animovaných rozprávok J. C. Hronského dokazuje J. Kopál (1970) – sa stala organickou súčasťou epicky širšie koncipovaných animovaných rozprávok J. C. Hronského v 30. rokoch 20. storočia.

Toto zistenie platí aj o jeho prvom epicky rozsiahlejšom animovanom príbehu, ktorý nevznikol na podnet výtvarného prototextu J. Vodrážku, o autorskej rozprávke *Tri múdre kozliatka* (roč. 10, 1936/37, č. 5 – 10), ktorá bola knižne vydaná až v roku 1940. Podobne ako v predchádzajúcich rozprávkových príbehoch je aj sujet tohto rozprávania koncipovaný na princípe cesty, ktorá predstavuje iniciačné putovanie animálnych hrdinov novým a neznámym priestorom. V porovnaní s predchádzajúcimi rozprávkami autor modifikuje dôvod odchodu hlavných protagonistov do sveta: ak sú v prvých dvoch rozprávkach motivovaní túžbou po poznaní a dobrodružstve a v treťom príbehu utekajú z dôvodu ich existenciálneho ohrozenia, v rozprávke o kozliatkach J. C. Hronský spojil motív odchodu zvieracích protagonistov do sveta so životnou situáciou, ktorá mala už výraznejší dobovo aktuálny sociálny rozmer (vyst'ahovalectvo do Ameriky). Pri sprostredkovaní poznatkov o nových civilizačných a technických výtvarných, s ktorými sa stretávajú animálne postavy na svojej ceste, dokázal J. C. Hronský efektívne zužitkovať jednu z konfigurácií komiky – naivitu –, pričom intenzívnejšie ako v predchádzajúcich animovaných príbehoch využíva aj prvky jazykovej komiky (tvorbu komicky príznakových mien, vytváranie komického efektu skomolením čítaného textu alebo kontextovo nesprávnym interpretovaním významu v rámci homonymie, polysémie či obrazného pomenovania, štylisticky chybné napodobňovanie detského písomného prejavu). V kontexte autorovej rozprávkovej tvorby Z. Klátik (1971, 145) za novú pokladá aj myšlienku nostalgie za domovom, ktorá má v tejto rozprávke výraznejšie národné zafarbenie.

Poslednou animovanou rozprávkou J. C. Hronského, ktorá bola koncipovaná ako seriál, bola rozprávka *O ujkovi Vrabčiakovi a o celej pekárskej rodine* (roč. 14, 1940/41, č. 1 – 5). Autor ju publikoval len časopisecky v *Slniečku*, knižne nebola vydaná. V tejto animovanej rozprávke už J. C. Hronský nerozvíja príbeh na paradigme cesty a putovania, ako to bolo v jeho predchádzajúcich animovaných seriáloch. Na rozdiel od týchto seriálov, v ktorých sa zvierací svet intenzívnejšie dostával do kontaktu s ľudským svetom, vytvára J. C. Hronský v tejto autorskej rozprávke len autonómny animálny svet, ktorý je síce antropomorfizovaný na ľudský spôsob, ale absentuje v ňom priama interakcia so svetom ľudí. Oproti predchádzajúcim seriálom autor výraznejšie exponuje model rodinnej výchovy, ktorý je založený na sankcionovaní detských prečinov fyzickými trestami, čo sa v závere príbehu snaží zmierniť harmonizačným gestom a zmenou k tolerantnejšiemu výchovnému prístupu zo strany rodičov. Novým ideovým prvkom oproti predchádzajúcim animovaným príbehom J. C. Hronského komponovaným seriálovo je prítomnosť kristologického motívu, ktorý je súčasťou predposlednej kapitoly s vianočnou tematikou.

Literárna história Hronského seriálu o vrabčej rodine vo vývinovom kontexte autorovej rozprávkovej tvorby hodnotila ako dielo, v ktorom necítiť orga-

nickú spätosť autorovej tvorivosti s detským aspektom (Kopál 1970) a v ktorom prevláda mechanizmus opakovania blízky verbalizmu (Klátik 1971). O. Sliacky (2013, 119) pri hodnotení tejto rozprávky, ale aj predchádzajúceho seriálu o kozliatkach prichádza k záveru, že „postupy, ktoré prv pôsobili originálne, vyzneli tentoraz už len ako rutinné zopakovanie predchádzajúcej konštrukcie“.

Ani Hronského krátka animovaná rozprávka publikovaná v časopise *Slniečko* nepriniesla výraznejšie umelecké výboje. Rozprávka *Lenivé žabky* (roč. 4, 1930/31, č. 3, s. 33 – 35), ktorá sa vymyká z optimistického modelu Hronského animovaných rozprávok, je koncipovaná v tradičnejšom didaktickom rámci: hlavné protagonistky sú za svoju lenivosť potrestané zautomatizovaným verbálnym prejavom, ktorý je nakoniec aj príčinou ich smrti. Napriek tragickému záveru rozprávka zaujme jazykovou komikou, založenou na mechanikom opakovaní frázy v nevhodnom kontexte, ktorá sa uplatňuje aj v niektorých humoristických ľudových rozprávkach. Rozprávku *Lenivé žabky* autor zaradil neskôr do knižného súboru autorských rozprávok *Zlatý dážd'* (1933). V ďalších krátkych animovaných rozprávkach *Medveď predavačom* (roč. 12, 1938/39, č. 1, s. 4 – 5) a *Zajačie noviny* (roč. 12, 1938/39, č. 4, s. 71) J. C. Hronský len tematicky varioval motív nezdaru (použitý už v seriáli o Budkáčikovi a Dubkáčikovi), ktorým je finalizované úsilie zvieracích protagonistov o dosiahnutie úspechu v konkrétnej ľudskej profesii. Ani v animovanej rozprávke o bratskej súdržnosti a solidarite *Sedem prasiatok – bračekov* (roč. 10, 1936/37, č. 5, s. 86) Hronský výraznejšie neprekročil rámec konvenčnej fabuly.

Zo žánrového hľadiska môžeme však za priekopnícky počin (ojedinelý na stránkach *Slniečka* na začiatku 30. rokov) považovať Hronského animovanú rozhlasovú rozprávku *O bielom kráľovstve motýľov* (roč. 6, 1932/33, č. 8, s. 119 – 122, a č. 9, s. 142 – 144) s hudobnými vložkami J. Batel'u, ktorú zahrali martinskí žiaci pri prvom rozhlasovom vysielaní z Turčianskeho Svätého Martina. J. C. Hronský ju koncipoval v intenciách rozprávkovej mystifikačnej etiologizácie, prostredníctvom ktorej vysvetľuje, ako motýle nadobudli farbu krídel. V protiklade s didakticko-utilitárnym konceptom detskej literatúry v nej zvýznamňuje detské šibalstvo spojené s objavovaním neznámeho, ktoré posúva do pozície nositeľa progresu.

Okrem autorských rozprávok animovaného a biologického typu, v ktorých sa antropomorfizačné postupy uplatňovali vo vzťahu k prírodnému svetu, sa už koncom 20. rokov 20. storočia začínajú objavovať v časopise *Slniečko* aj rozprávky, v ktorých sa autori snažia tematizovať aj personifikovaný predmetový svet, pričom predmety neplnia len funkciu antropomorfizovaných rekvizít, ale posúvajú sa už smerom k epickej kategórii literárnej postavy, ktorá „má nejakú funkčnú rolu, v ktorej dočasne alebo trvalo pôsobí ako agens epického diania“

(Šútovec 1999, 94). Autorom takéhoto typu rozprávok bol v časopise *Slniečko* aj J. C. Hronský.

V rozprávkovej miniatúre *Pec, pec – zlatá vec* (roč. 2, 1928/29, č. 3, s. 34) sa mu ešte nepodarilo vytvoriť predmetovú postavu, ktorá by mala „ambíciu stať sa sujetovým objektom“ (Milčák 2006, 9). Antropomorfizácia predmetu sa realizuje v rovine jeho vnútornej monologizácie, predmet nekomunikuje so svojim okolím ľudskou rečou, ale je schopný jej porozumieť. Do popredia je vysunutá interakcia medzi predmetom a personálnymi detskými postavami.

Ak v tejto rozprávke má uvedená interakcia pozitívnu finalizáciu s harmonizačným záverečným gestom, v Hronského ďalšej rozprávke *Pan Pen* (roč. 3, 1929/30, č. 1, s. 12 – 13) vzťah medzi dieťaťom a strojom, ktorý ho mal zastúpiť v jeho školských povinnostiach, prerastá do konfliktu a smeruje ku groteskno-paradoxnému záveru, ktorý je spojený so sebadeštrukciou robota. Popri zjavnom výchovnom zámere, ktorý je v tejto rozprávke kriticky namierený voči neochote detí navštevovať školu, môže byť tento príbeh aj výrazom skeptického postoja k úsiliu nahradiť človeka strojom, príp. aj vyjadrením obavy z toho, čo sa môže stať, ak sa výsledky vedecko-technického pokroku vymknú človeku spod kontroly a obrátia sa proti nemu.

Aj v ďalšej rozprávke J. C. Hronského *Kmotor snehuliak* (roč. 4, 1930/31, č. 5, s. 65 – 67), v ktorej už vystupuje predmetová postava so sujetovou funkciou, autor finalizuje príbeh tak, že v rámci jeho záveru dochádza nešťastnou náhodou k zániku tejto postavy. V rozprávke však v porovnaní s príbehom *Pan Pen* nevystupujú do popredia výchovné tendencie. Autor v nej vytvára komické situácie, ktoré vznikajú na základe toho, že antropomorfizovaná postava snehuliaka je omylom považovaná za človeka. Táto rozprávka bola neskôr zaradená aj do knižného vydania *Zlatý dážd'* (1933).

Rozprávky J. C. Hronského z neskoršieho obdobia, v ktorých autor antropomorfizoval svet predmetov spojených so školským životom dieťaťa, majú už oveľa priehľadnejší výchovný zámerný. Ich cieľom bolo upozorniť detského čitateľa na dôležitosť šetrnejšieho prístupu k školským potrebám, či už išlo o pero v rozprávkovej miniatúre *Čo rozprávalo perko* (roč. 12, 1938/39, č. 10, s. 194 – 195), alebo o učebnicu v rozprávke *Smutná čítanka* (roč. 15, 1941/42, č. 1, s. 6 – 10). V oboch prípadoch autor ako argumentačný prostriedok pre šetrnejšie zaobchádzanie s vecami (zrejme aj so zámerom rozšíriť poznatkový obzor detského čitateľa) začlenil do rozprávania informatívno-náučné prvky súvisiace s popisom vzniku a výroby jednotlivých predmetov, čím poukázal aj na náročnosť celého pracovného procesu spojeného s ich vytvorením.

Literárnu tvorbu J. C. Hronského publikovanú na stránkach časopisu *Slniečko* reprezentujú aj rôzne varianty ľudového modelu rozprávky, ktoré vytvárali spojivo medzi autentickou folklórnou a autorskou rozprávkou. Ide pre-

važne o rozprávky spadajúce do oblasti tzv. štylizovaného folklóru. J. Šrank (2009, 41) do tejto sféry zaraďuje texty, ktoré sú adaptáciou folklórnych javov v ich celistvosti či výbere a rešpektujú výrazové prostriedky folklóru, pretože ich cieľom je priblíženie autentických folklórnych faktov a štruktúr aktuálnym umeleckým jazykom. V časopise *Slniečko* túto líniu literárneho folklorizmu prezentovali predovšetkým rozprávky, ktoré už v podtitule odkazovali na žánrový zdroj ľudovoslovesného pôvodu v podobe označenia *prostonárodná povesť*, *prostonárodná rozprávka*, *podľa prostonárodnej povesti*. Najpočetnejšie v tomto kontexte boli zastúpené adaptácie ľudových rozprávok v podaní J. C. Hronského, ktoré autor začína pravidelne publikovať od 8. ročníka. Do tejto skupiny by sme mohli zaradiť napr. rozprávky *Tri hádky* (roč. 8, 1934/35, č. 1 – 3), *O zlatej neveste* (roč. 8, 1934/35, č. 3 – 5), *O vernom bratovi* (roč. 8, 1934/35, č. 5 – 6), *Zlatovlasá sestra* (roč. 8, 1934/35, č. 6 – 8), *Čižmár a čert* (roč. 8, 1934/35, č. 9 – 10), *Nemá princezná* (roč. 9, 1935/36, č. 1 – 2), *Uhliarova dievka* (roč. 9, 1935/36, č. 3 – 5). Všetky uvedené rozprávky vyšli neskôr knižne pod názvom *Zlatovlasá sestra* (1937).

Pre vývin autorskej rozprávky zohrali však dôležitú úlohu predovšetkým tie rozprávkové texty, v ktorých sa autori pokúsili prekročiť rámce tradičných adaptačných prístupov vo vzťahu k folklórnemu materiálu. Vznikajú rozprávky, ktoré by sme už mohli zaradiť do oblasti autorských textov s folklórnou dimenziou. J. Šrank (2009, 42) do tejto sféry zaraďuje diela, v ktorých folklórne fakty nadobúdajú postavenie textových prvkov svojbýtnej štruktúry a podieľajú sa na jedinečnej sémantike textu.

Literárnou osobnosťou, ktorá aj v tomto smere výrazným spôsobom ovplyvnila vývin slovenskej autorskej rozprávky, bol J. C. Hronský. Do prechodnej oblasti medzi štylizovaným folklórom a autorskými rozprávkami s folklórnou dimenziou by sme mohli zaradiť niektoré jeho rozprávky zo zbierky *Brondove rozprávky* (1932), ktoré od začiatku 30. rokov začína publikovať aj na stránkach časopisu *Slniečko*. Z uvedenej zbierky boli v *Slniečku* uverejnené tieto rozprávky: *O neviditeľnom Tomášovi* (roč. 4, 1930/31, č. 3, s. 36 – 42), *Púčik – strúčik* (roč. 5, 1931/32, č. 9, s. 137 – 142), *Tri múdre prasiatka* (roč. 6, 1932/33, č. 1, s. 2 – 6), *O suchej vode* (roč. 6, 1932/33, č. 2, s. 18 – 24), *Nech sa stane a nech tak ostane* (roč. 6, 1932/33, č. 3, s. 33 – 39, a č. 4, s. 54 – 60). Výsledky literárnohistorického výskumu dokazujú, že J. C. Hronský „štruktúru staršieho, ľudového typu rozprávky uvoľňoval v Brondových rozprávkach dvoma spôsobmi: zvyšovaním dramatickosti deja a podčiarkovaním filozoficko-morálneho jadra, ktoré nadobúdalo sublimovaných, vyabstrahovanú podobu“ (Klátik 1971, 115).

Výraznejší posun smerom k autorským rozprávkam s folklórnou dimenziou predstavovali však až rozprávky, ktoré J. C. Hronský knižne vydal v zbierke

Zlatý dážď (1933). V časopise *Slniečko* ich začína publikovať už od jeho prvého ročníka.

Medzi ne patrí aj rozprávka *Zlatý dážď* (roč. 1, 1927/28, č. 3, s. 33), ktorá vykazuje viaceré filiácie s rôznymi žánrami ľudovoslovesnej proveniencie. Afirmatívne s etikou čarodejnej ľudovej rozprávky v nej autor tlmočí predovšetkým jej morálny aspekt, ktorý je spojený s odmenou za dobrý skutok. Etický princíp sa realizuje prostredníctvom rozprávkovej metamorfózy: k premene žltých listov na zlaté dukáty dochádza len dovtedy, kým sa s nimi hlavná protagonistka dokáže podeliť so svojimi najbližšími a s dobrými ľuďmi. V momente, keď si chce peniaze ponechať len pre seba, k zázračnej premene už nedochádza. Využívaním častých syntaktických a významových paralelizmov či uplatňovaním figúr pripomína rozprávková miniatúra J. C. Hronského dikciu rozprávania v ľudovej rozprávke, na niektorých miestach je melodika vety dokonca podobná ľudovej piesni. Finalizácia rozprávky prináša záverečný etiologický motív, ktorý býva prítomný v ľudových povestiach či bájach. V porovnaní s ľudovou rozprávkou však J. C. Hronský v tejto rozprávke prítlmuje epickosť, zo zložitejšej sujetovo-kompozičnej štruktúry ľudovej rozprávky vyberá prevažne situácie, v ktorých dochádza k etickej skúške hrdinu. Na rozdiel od ľudovej rozprávky zvyrazňuje lyrickú atmosféru, ktorá je v úvode jeho rozprávky prítomná predovšetkým v zobrazení jesennej prírody. Významovo dominantným sa stáva poeticky zobrazený motív padajúcich žltých listov pripomínajúcich zlatý dážď, ktorý autor funkčne využíva aj na fantazijnú imagináciu spojenú s etickým princípom odmeny za empatické správanie.

S podobnou funkciou fantazijnej imaginácie sa stretávame aj v rozprávke *Zázračná perina* (roč. 2, 1928/29, č. 1, s. 10 – 13). Imaginatívnym prvkom v tejto rozprávke je zázračnosť magickej rekvizity, ktorá je (podobne ako v predchádzajúcej rozprávke) spojená s etickým princípom: podelenie sa s neznámym pocestným o perinu aktivuje jej zázračnosť ako akt odmeny za vykonaný dobrý skutok. G. Magalová (2010, 48) v súvislosti s touto rozprávkou poukazuje aj na prítomnosť folklórneho prvku v podobe sekvencie odkazujúcej na legendový motív chudobného pocestného so zázračnými schopnosťami. V porovnaní s čarodejnou alebo legendovou rozprávkou však J. C. Hronský výraznejšie rozširuje motivický kontext spojený so zobrazením reálneho sociálneho a citového života so zameraním sa na svet detí. Príklonom k zrealneniu zobrazeného sveta tejto rozprávky je aj eliminovanie ireálneho prvku, s ktorým sa zvykne spájať strata zázračnosti magickej rekvizity v prípade porušenia etického princípu: magický predmet v tejto rozprávke zničia v roztržke samotné deti, ktoré stratili zmysel pre empatiu a spolupatričnosť.

Afirmatívno-kontroverznú polohu vo vzťahu k folklórnemu substrátu môžeme identifikovať v rozprávke J. C. Hronského *Turákov zázračný kvet* (roč. 4,

1930/31, č. 10, s. 151 – 153). Podrobnejšie sa interpretácii tejto rozprávky venoval už Z. Klátik (1971, 115), ktorý poukázal na to, že uvedená rozprávka „má vo väzbe svojich motívov (funkcií konajúcich postáv) niektoré charakteristické znaky rozprávkovej štruktúry“. Súčasne však upozorňuje aj na to, že riešenie a zakončenie rozprávky sa odchyľujú od ľudovej predlohy a v súvislosti s postavou patróna-darcu dochádza na niektorých miestach k významovému posunu od vážneho k žartovnému (tamže, 16–18). Využitie princípu paralely a kontrastu, ktorý smeruje k vytvoreniu komického efektu, môžeme v tomto prípade označiť už za parodizačný postup. Pokusy o parodizačné prehodnocovanie niektorých folklórnych prvkov, ktoré sa objavujú aj v iných rozprávkach zo súboru *Zlatý dážd'*, ako to dokazuje aj Z. Klátik (1971), sa stali poetologickým východiskom, ktoré výraznejšie rozvinuli neskôr niektorí predstavitelia generácie detského aspektu v podobe parodizačných autorských rozprávok.

Na pozadí poetiky ľudovej rozprávky je koncipovaná aj ďalšia rozprávka J. C. Hronského *O batôžku, ktorý sa nikdy nevyprázdni* (roč. 4, 1930/31, č. 2, s. 18 – 20). Incipit tejto rozprávky je už prvým indikátorom, ktorý predznamenáva filiácie s ľudovou rozprávkou: „Kde bolo, tam bolo, žil raz jeden človek.“ (tamže, s. 18). Súčasne však rozprávač narúša priestorovú neurčitost' príznačnú pre ľudovú rozprávku uvažovaním o pôvode hlavného protagonistu, pričom uvádza rôzne lokality odkazujúce do mimoliterárnej skutočnosti (Brezová, Košariská, Fatra, Kriváň, Poľana, Šariš, Krkonoše, Šumava, Hodonín). Zo strany rozprávača však nedochádza k presnej lokalizácii, ale len k vymedzeniu určitého geografického rámca, ktorý je dôležitý pre odčítavanie alegorického významového plánu rozprávkového textu. Rozprávač dokonca považuje za irelevantné individualizovať hrdinu menom: „Možno, volal sa Ján, možno, Pavel, ja neviem.“ (tamže). Tým ako keby dával najavo, že sa v príbehu tohto protagonistu budú zlievať podobné životné osudy viacerých ľudí determinované nejakou spoločne prežitou udalosťou. Relevantným sa pre rozprávača stáva charakter postavy, ktorý je koncipovaný v intenciách rozprávkovej idealizácie, pričom sa zdôrazňuje jeho добрota a zmysel pre spravodlivosť. Explicitnejším odkazom k čarodejnej ľudovej rozprávke je aj aktualizovaná podoba obrazu zakliatej krajiny, v ktorej nemilosrdne vládne Čierny kráľ. Odchod hlavného protagonistu do vojny je tiež motívom prebratým z ľudových rozprávok, v Hronského rozprávke sú však na rozdiel od ľudovej rozprávky zachytené aj existenciálne pocity človeka uvedomujúceho si nebezpečenstvá ohrozujúce jeho život, ale aj skutočnosť, že on sám svojou účasťou vo vojne bude rozhodovať o životoch druhých. Paradoxne odchádza bojovať práve proti tým, ktorí chcú jeho krajinu oslobodiť od zakliatia, čo je tiež výrazným kontrapozičným prvkom vo vzťahu ku konaniu hrdinu v čarodejnej ľudovej rozprávke, ale aj motívom, na základe ktorého môžeme celú rozprávku interpretovať aj ako ale-

góriu na skutočnosti spojené s konkrétnou historicko-politickou udalosťou, ktorou bola prvá svetová vojna. Potvrdzujú to aj ďalšie dejové motívy spojené s motívom zajatia hlavného protagonistu „nepriateľskými“ vojakmi a jeho rozhodnutie bojovať na ich strane za oslobodenie svojej zakliatej krajiny, čo je tiež zjavná mimoliterárna alúzia na vstupovanie Slovákov a Čechov počas prvej svetovej vojny do česko-slovenských légií vo Francúzsku, Rusku a Taliansku, kde sa predtým dostali ako vojnoví zajatci. Na rozdiel od ideálnych happyendov v ľudovej rozprávke hlavný protagonista v Hronského rozprávke v závere zomiera. Napriek jeho smrti však rozprávka nevyznieva tragicky, pretože svojou statočnosťou a hrdinstvom prispel ku konečnému oslobodeniu vlastnej krajiny. Jeho následná cesta do neba je spojená s poslednou rozlúčkou so svetom. V batôžku, ktorý je tiež rekvizitou odkazujúcou k magickým predmetom v čarodejnej ľudovej rozprávke, si do neba odnáša ľudskú radosť, vďaku a matkinu lásku a hrdosť. Analogicky s rozprávkovou zázračnosťou čarodejných rekvizít sú to preňho hodnoty, ktoré sa mu nikdy z batôžka nevyprázdnia. Skutočnosť, že uvedenú rozprávku je potrebné interpretovať v kontexte spomínaných mimoliterárnych udalostí, potvrdzuje aj ilustrácia, ktorá uvádza túto rozprávku so zvýrazneným dátumom 28. X. 1918, ako aj úryvok z básne *V dňoch vykúpenia* od P. O. Hviezdoslava, ktorá nasleduje za touto rozprávkou a je adoráciou obrazného zmŕtvychvstania slovenského národa v tomto období. J. C. Hronský v kontexte svojej rozprávkovej tvorby invenčným spôsobom využil kompozično-výrazové a významové prvky ľudovej rozprávky na tlmočenie myšlienkových odkazov spojených s takými závažnými spoločensko-politickými udalosťami, akými boli prvá svetová vojna, kapitulácia Rakúsko-Uhorska a následné založenie Československej republiky.

Aj v ďalšej autorskej rozprávke, ktorá bola publikovaná na stránkach časopisu *Slniečko* a neskôr bola zaradená aj do knižného súboru *Zlatý dážd'*, v rozprávke *O Aničke, čo ju nikto nechcel* (roč. 4, 1930/31, č. 4, s. 53 – 55) môžeme identifikovať prvky čarodejnej ľudovej rozprávky. Realizujú sa prostredníctvom ustálených kompozičných postupov (napr. úvodná a záverečná formula, doslovné opakovanie replík), ktoré sú výrazom tzv. „rozprávačskej obradnosti“ (Marčok 1978, 136) v čarodejných ľudových rozprávkach, ale aj prostredníctvom aktualizácie niektorých „funkcií účinkujúcich postáv“ (Propp 1971, 35). Vychádzajúc z Proppovej typológie ide v úvodnej časti Hronského rozprávky predovšetkým o funkciu VIII-a, v rámci ktorej jednému členovi rodiny čosi chýba, a funkciu XI – hrdina opúšťa dom (tamže, 43–46). V porovnaní s ľudovou rozprávkou však Hronský výraznejšie aktualizuje podobu tzv. „nedostače“ (tamže). Jeho detská hrdinka opúšťa dom starých rodičov, pretože nebola saturovaná jej potreba verbálne potvrdenej lásky zo strany starých rodičov. Neuspokojenie tejto potreby však nevyplýva z negatívneho vzťahu starých rodičov

k vnučke, ktorí ju, naopak, majú veľmi radi, ale z nedorozumenia v ľudskej komunikácii, v rámci ktorej dieťa nepochopilo dospelý žart, čo môžeme považovať už za výraznú inováciu oproti ľudovým rozprávkam. Komunikačný problém sa opakovane objavuje aj v nasledujúcich sekvenciách rozprávky. V nich sa hlavná protagonistka stretáva s lesnými zvieratami, ktoré sa jej chcú odvdáčiť za jej predchádzajúce empatické správanie, no dievčatko nerozumie ich reči. V súvislosti s tým J. C. Hronský narúša tradičný charakter funkcie postáv darcov a pomocníkov animálneho pôvodu, pretože k aktu obdarovania a pomoci z ich strany dochádza až neskôr, v sakrálnom čase Štedrého večera, a za spoluúčasti sakrálnych postáv, ktorými sú anjel a Ježiško. Tým J. C. Hronský rozširuje významovú rovinu rozprávky o duchovno-kresťanskú dimenziu. Tradičný rozprávkový happyend, ktorý je príznačný aj pre optimistický variant autorskej rozprávky J. C. Hronského, je prítomný aj v tejto rozprávke: starí rodičia nachádzajú stratenú vnučku a svoju lásku k nej v závere aj otvorene proklamujú. Zvýznamňuje sa tým nevyhnutnosť pozitívnej medziľudskej komunikácie, prostredníctvom ktorej sa dieťa uisťuje v poznaní, že je niekým milované. Tento významový rozmer autorskej rozprávky J. C. Hronského výrazne prekračuje eticko-výchovné posolstvá, ktoré prináša pôvodná folklórna rozprávka.

Duchovno-kresťanský rozmer nachádzame aj v niektorých ďalších rozprávkach J. C. Hronského. Pod skratkou -r. (toto označenie používal J. C. Hronský aj pri niektorých ďalších textoch publikovaných v *Slniečku*) uverejnil rozprávku *Štedrý večer v horách* (roč. 5, 1931/32, č. 4, s. 51 – 53). Podobne ako v predchádzajúcej rozprávke aj v tejto rozprávke autor tematizoval vianočné obdobie a priestorovo ju lokalizoval do lesného prostredia. Rovnaký je aj motív obdarovania lesných zvierat sakrálnymi postavami a usporiadanie štedrovečernej oslavy. Na rozdiel od predchádzajúcej rozprávky autor už nerozširuje kontext zobrazeného sveta o motivickú líniu reálnej detskej postavy, ale vytvára len autonómny zvierací svet, ktorý antropomorfizuje. Vianočným obdarovaním lesných zvierat autor na jednej strane zvýznamňuje sviatočnosť štedrovečernej atmosféry, ale súčasne upozorňuje aj na potrebu empatického správania sa voči prírode v zimnom období.

Vianočnú tematiku s duchovno-kresťanským posolstvom zobrazil J. C. Hronský aj v próze *Rozprávka o vianočných sviečkách* (roč. 3, 1929/30, č. 4, s. 49 – 52), ktorá zo žánrového hľadiska tenduje skôr k spomienkovej autobiografickej poviedke. Rozprávkovo-imaginatívny rozmer je v nej redukovaný na minimum a je prítomný len v motíve rozprávky o vianočných sviečkach, ktorú starej mame rozprávača sprostredkovala v jej detskom veku sakrálna postava anjela. Zapalovanie sviečok na vianočnom stromčeku sa v tejto rozprávke spája s potrebou sprítomňovania si niekoho alebo niečoho, stáva sa akýmsi metaforic-

kým zapáľovaním spomienok na krásu prežitú počas roka, ktorá je prirovnávaná k modlitbe. Kategória krásna je následne interpretovaná ako schopnosť konať dobro pre seba tým, že vykonávame dobro pre niekoho iného. Prostredníctvom oslavy narodenia Ježiša Krista sa tak v Hronského próze sprítomňuje príbeh o sile dobra, lásky a viery, na ktorom sa môže zúčastňovať každý človek. Hronského *Rozprávka o vianočných sviečočkách* nie je preto len osobnou spomienkou, poďakovaním a vzdaním úcty milovanej osobe, ktorá ho naučila zapáľovať sviečky na vianočnom stromčeku, ale smeruje aj k reflexii o nevyhnutnosti zapáľovania sviečok dobra a charity v každom z nás: „A že zajtra-napozajtre zasa budeme stáť pod Ježiškovou jedlicou, tak myslím si: Či bolo by len jedinej slzy na svete v Štedrý deň, keby každý, čo bude stáť pod vianočným stromčekom, usiloval sa zaslúžiť si plamienok na vrcholci jedlice?!“ (tamže, s. 52).

Závažnejšie významové poslanstvo odkazujúce k religióznej transcencii prináša J. C. Hronský aj v rozprávke *O bielom sluhovi u dedka Decembra* (roč. 12, 1938/39, č. 4, s. 62 a 78 – 80). Rozprávka je koncipovaná na pozadí pomerne tradičnej tematiky, v rámci ktorej sa rozprávkové postavy – personifikovaná postava zimného mesiaca dedko December a jeho pomocník – starajú o to, aby bol v zimnom období dostatok snehu. Pomocník je však postavou, ktorá je v službe nielen u dedka Decembra, ale jeho poslaním je aj „verne slúžiť svetu“ (tamže, s. 62). Službu svetu môžeme vo vzťahu k nasledujúcim dejovým a reflexívnym častiam rozprávky vnímať v metaforickom význame aj ako hľadanie a napĺňanie ľudského poslania na tomto svete. V súvislosti s touto službou postava pomocníka uvažuje nad dôsledkami svojho konania a zisťuje, že realizácia jeho pôvodných úmyslov sa nestretáva vždy s takými výsledkami, aké by si želal a očakával: „Zahútal sa biely sluha, rozmýšľal, ako to má svetu slúžiť, keď sa na svete z dobra robí zlo a zo zla robí dobro, i zaumienil si, že nebude konať podľa svojho, ale sa vopred bude vyzvedať u ľudí, ako im má slúžiť.“ (tamže, s. 79). Avšak aj v konfrontácii s rôznymi názormi ľudí prichádza k zisteniu, že postoje ľudí k tomu istému javu, ktorý súvisí s jeho činnosťou, sú vo veľkej miere podmienené individuálnym uhlom pohľadu a môžu vykazovať rôzne hodnotové identifikácie. Jediným pevným bodom sa tak preňho v závere rozprávky stáva poznanie, že zmysel jeho existencie sa napĺňa v službe k vyššej, transcendentnej inštancii: „I svetu si slúžil, ako si mal. Ak nevieš o tom ty i ja, vie o tom vševedúci Boh, ktorý Ťa po cestách vodil. (...) My sme jeho sluhovia a budeme plniť jeho vôľu.“ (tamže, s. 80). Koncom 30. rokov 20. storočia tak v rozprávkovej tvorbe J. C. Hronského môžeme zásluhou tejto rozprávky zaregistrovať aj variáciu symbolickej rozprávky s prvkami reflexívnosti a duchovnej religiozity.

Na základe prieskumu autorskej rozprávky publikovanej v časopise *Slniečko* v rokoch 1927 – 1950 môžeme konštatovať, že dominantné postavenie

v kvantitatívnom zmysle, ale aj z hľadiska umeleckého prínosu mala animovaná autorská rozprávka a jej variabilná forma – biologická rozprávka. Výskum potvrdil, že na estetizácii umeleckého modelu literatúry pre deti a mládež výraznejším spôsobom participovali predovšetkým animované rozprávky J. C. Hronského. Časopis *Slniečko* zohral významnú úlohu pri vzniku knižne vydaných rozprávok J. C. Hronského *Smelý Zajko* (1930), *Smelý Zajko v Afrike* (1931) a *Budkáčik a Dubkáčik* (1932), ktoré spoluvytvárali umelecký koncept slovenskej literatúry pre deti a mládež v 30. rokoch 20. storočia. Z animovaných rozprávok J. C. Hronského publikovaných na stránkach časopisu *Slniečko* za umelecky najhodnotnejší považujeme animovaný rozprávkový seriál *Tri múdre kozliatka*, v ktorom sa autorovi podarilo úspešne realizovať optimistický variant autorskej rozprávky s uplatnením prvkov detského aspektu. V súvislosti s vytváraním nových literárno-dramatických žánrových foriem treba z vývinového hľadiska vyzdvihnúť aj jeho animovanú rozhlasovú rozprávku *O bielom kráľovstve motýľov*. Pozitívne hodnotíme aj úsilie autora rozširovať tradičný tematický diapazón autorskej rozprávky o nové témy, v rámci ktorých sa pokúsil zobrazovať aj antropomorfizovaný svet predmetov. V súvislosti s autorskými rozprávkami s folklórnou dimenziou mala pre ďalší vývin slovenskej literatúry pre deti a mládež stimulatívnu funkciu predovšetkým Hronského rozprávka s parodizačnými prvkami. V rozprávkach publikovaných v časopise *Slniečko* je tento umelecký prístup prítomný predovšetkým v rozprávke *Turákov záračný kvet*. Oceniť treba aj Hronského tvorivú aktualizáciu kompozičných a významových prvkov čarodejnej ľudovej rozprávky, ktorá sa prejavila napr. výraznejšími lyrizačnými tendenciami zasadenými do epického rámca rozprávky (*Zlatý dážď*), tematizovaním citových problémov dieťaťa (*O Aničke, čo ju nikto nechcel*) či reflektovaním spoločensko-historickej problematiky prostredníctvom alegorizácie (*O batôžku, ktorý sa nikdy nevyprázdni*). V rámci prieskumu autorskej rozprávky v časopise *Slniečko* sa nám podarilo v autorskej rozprávke J. C. Hronského identifikovať aj líniu rozprávok s duchovno-kresťanskou dimenziou, ktorá v niektorých prípadoch vykazuje aj znaky signifikantné pre subžáner symbolickej rozprávky (*O bielom sluhovi u dedka Decembra*).

Literatúra

- KLÁTIK, Zlatko. 1971. *Krajina plná detstva*. Bratislava: Mladé letá.
- KLÁTIK, Zlatko. 1975. *Slovo, kľúč k detstvu*. Bratislava: Mladé letá.
- KOPÁL, Ján. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

- KOPÁL, Ján. 1997. „Z histórie redakčnej a literárnej aktivity J. C. Hronského v Slniečku.“ In *Biografické štúdie 24*, ed. Augustín Maťovčík, 95–104. Martin: Matica slovenská, Biografický ústav.
- MAGALOVÁ, Gabriela. 2010. *Cesta rozprávky*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- MARČOK, Viliam. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava: Mladé letá.
- MILČÁK, Peter. 2006. *Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte*. Levoča: Modrý Peter.
- PROPP, Vladimír. 1971. *Morfológia rozprávky*. Preložila Nadežda Čepanová. Bratislava: Tatran.
- SLIACKY, Ondrej. 2013. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. 2. dopl. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- ŠRANK, Jaroslav. 2009. *Autorské texty s folklórnou dimenziou*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ŠÚTOVEC, Milan. 1999. *O epickom diele*. Levice: L.C.A.

Pramene

Umelecký mesačník Slniečko (roč. 1 – 22, 1927/28 – 1949/50)

Mgr. Miloš Ondráš, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UK v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava
ondras@fedu.uniba.sk